

Norbert G. Pikula

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej, Kraków

Senior w centrum oddziaływań edukacyjnych

Artykuł porusza zagadnienia dotyczące stale rozwijanych w nowoczesnym społeczeństwie ofert edukacyjnych dla seniorów, uwzględniających proces edukacyjny jako ustawiczny. Realizacja działań edukacyjnych, których beneficjentami są osoby starsze, jest tu wyrazem zarówno opiekuńczej funkcji państwa, uwzględniającego postępujące starzenie społeczeństwa, ale także naturalnym dążeniem samych seniorów do aktywnej partycypacji w stale zmieniającym się społeczeństwie.

Słowa kluczowe: gerontologia, edukacja, przystosowanie, seniorzy, uczestnictwo, uniwersytety trzeciego wieku

Wprowadzenie

Jednym z wielu aktualnych wyzwań dla współczesnych społeczeństw jest coraz bardziej zauważalne zjawisko starzenia się populacji. Ma to miejsce w wielu krajach, zwłaszcza tych rozwiniętych, gdzie wzrastająca liczba osób starszych nakłania do podejmowania konkretnych działań na rzecz tej grupy społecznej. Wydłużający się wiek życia człowieka, z równoczesnym niskim przyrostem demograficznym, sprawia, że seniorzy stają się najliczniejszą grupą w danym społeczeństwie i ich problemy związane z codzienną egzystencją wyznaczają kierunki działań w różnorodnych sferach: politycznej, gospodarczej, zdrowotnej itd. Starzenie się społeczeństw jest zjawiskiem, które dotyka większość państw świata, w tym także w Polskę. Według prognoz Głównego Urzędu Statystycznego (GUS) do roku 2030 w naszym kraju nastąpi wzrost grup w wieku 60-74 lat o 40%, w przedziale 75-84 lat o 65,6%, a w grupie 85 lat i wzwyż nawet o 90%. „Także w przypadku liczby stułatków odnotowujemy wzrost o 253%. Tak więc w Polsce w roku 2050 odsetek osób w wieku powyżej 60 lat będzie wynosił 35,8%” (Szukalski, 2008, s. 11). W ostatnich latach, gdzie zauważalny jest zdecydowany postęp w wielu dziedzinach życia (Szymański, 2002, s. 9), uwidoczniła się także potrzeba edukacji osób starzejących się. Chodzi tutaj nie tylko o kształcenie, poszerzanie wiedzy, ale także — a może nawet przede wszystkim — o umożliwienie seniorom sprawnego funkcjonowania w otaczającym, zmieniającym się w bardzo dużym tempie świecie. Bowiem, jak podkreśla M.J. Szymański, edukacja — bez względu na wiek człowieka wzbogaca go. „Zdobywana wiedza zwiększa świadomość jednostki, przyczynia się do jej rozwoju psychicznego, doskonalenia

inteligencji emocjonalnej, uczestnictwa w kulturze. Zwiększa jej szanse życiowe (...) Staje się coraz ważniejszym wyznacznikiem jakości życia człowieka zarówno w sferze aktywnego działania, jak i konsumpcji” (Szymański, 2009, s. 7). Wzrost społecznego znaczenia edukacji (Bogdan Suchodolski maksymę: rozumieć świat – kierować sobą uznawał za kwintesencję wszelkiej edukacji w całościowym procesie) stanowi charakterystyczną cechę współczesności, stąd też wpisując się w dominujące trendy, niniejszy tekst zostanie poświęcony różnym aspektom oddziaływań edukacyjnych w grupie seniorów w naszym kraju.

Edukacja seniorów i jej rola w kontekście zjawiska starzenia się społeczeństw

Cechą charakterystyczną współczesnego świata są stale rosnące wymagania wobec ludzi. Stawiane są one coraz częściej we wszystkich dziedzinach życia bez względu na wiek. Tendencja ta uwewnętrznia się również w odniesieniu do edukacji. Dlatego też, jak podkreśla H. Kwiatkowska, „współczesne przemiany edukacyjne muszą uwzględniać diagnozę sytuacji człowieka w świecie. Każda zasadnicza zmiana ludzkiego świata stawia bowiem pojedynczych ludzi i społeczeństwo przed koniecznością nabywania nowych sposobów zachowania i wartościowania, domaga się zasadniczych zmian mentalnych i świadomościowych, domaga się tym samym całościowej edukacji” (Kwiatkowska, 1997, s. 9).

W ostatnich latach pojawiło się wiele publikacji dotyczących edukacji najstarszego pokolenia. Literatura przedmiotu podejmuje zagadnienia związane z marginalizacją seniorów, wykluczeniem społecznym ze względu na brak umiejętności i możliwości uczestniczenia w życiu społecznym itp. Poważnym problemem dotyczącym współczesnych seniorów jest zderzenie się tradycyjnych wartości stylu życia, a także zasobów ich doświadczenia życiowego z nowymi warunkami życia, z wyzwaniem cywilizacyjnymi, z rozwojem naukowo-technicznym. Niestety, nie będzie mógł w pełni uczestniczyć w życiu człowiek, który „przerzywa pracę nad sobą”. Gdyż staje się on czynnikiem hamującym i przeszkodą w procesie kształtowania osobowości własnej oraz drugiego człowieka (Pomykała, 1997, s. 5). Zatem można powiedzieć, że to właśnie dostęp do wiedzy, możliwości i chęć edukacji przez całe życie (poza pracę) „stają się «dziś», a tym bardziej w niedalekiej przyszłości, dominującymi wyznacznikami rozwoju cywilizacyjnego, w tym nade wszystko rozwoju człowieka i jego społeczeństwa” (Wiatrowski, 2005, s. 76). Zatem aby współczesny senior nie był marginalizowany, wykluczony z życia i ostrzegany jako jednostka utrudniająca rozwój społeczno-cywilizacyjny i techniczny, należy umożliwić mu dostęp do edukacji. To właśnie ona staje się jedną z możliwości wsparcia osób starszych. Pomaga starszym ludziom odnaleźć się w Baumanowskiej „płynnej rzeczywistości”, niejednokrotnie wywołującej niepokój i lęk (Bauman, 2008).

Zgodnie z wciąż aktualną myślą J.A. Komerńskiego, który pisał, że całe nasze życie jest szkołą, a każdy wiek jest odpowiedni do uczenia się, procesem edukacji zostały także objęte szerokie kręgi najstarszej grupy społecznej. Należy podkreślić, że każda osoba starsza ma zagwarantowane prawo do edukacji. Z. Szarota zauważa nawet, że tworzenie warunków optymalizujących możliwości korzystania z instytucji edukacji całościowej i upowszechniania oświaty oraz kultury jest obowiązkiem państwa. Kształcenie ustawiczne nie ogranicza się przecież do wybranego okresu życia, ani też nie preferuje żadnych instytucji. Szczególną rolę autorka

ta przypisuje tym instytucjom, które udzielają wsparcia intelektualnego osobom starszym (Szarota, 2009, s. 81). Nie należy jednak rozumieć edukacji dla seniorów jako typowej nauki według szkolnych czy akademickich schematów. Ma ona na celu raczej uaktywnienie seniorów, przekazanie wiedzy i informacji ułatwiających uczestniczenie w życiu społecznym. W okresie późnej dorosłości następuje zmniejszenie ilości okazji do poszerzania swoich kompetencji, co jest związane z zakończeniem aktywności zawodowej. Ma to wpływ na zwiększenie poczucia bycia niekompetentnym i niepotrzebnym. Dużą rolę ma do spełnienia edukacja, która może zaproponować osobom starszym różnorodne zajęcia uwzględniające indywidualne potrzeby. Dzięki edukacji można uniknąć problemów związanych z wejściem współczesnych pokoleń w epokę cyfrową, można podnieść zawodowe umiejętności, uzupełnić wiedzę z zakresu profilaktyki zdrowotnej. W ten sposób realizowana jest także idea głoszona przez A. Kamińskiego o konieczności wychowania do starości, która „polega właśnie na pomaganiu ludziom w nabywaniu zainteresowań i aspiracji oraz umiejętności i przyzwyczajzeń, które – gdy nadejdzie czas emerytury – dopomogą w realizowaniu trybu życia sprzyjającego wydłużaniu młodości i dającej satysfakcję aktywności” (Kamiński, 1978, s. 359). Na aktywne starzenie się wpływa wiele czynników. Edukacja jest jednak wyjątkowo ważnym aspektem. Umożliwia ona nie tylko w młodości, ale przez całe życie lepszą adaptację do zmieniającego się środowiska oraz pomaga zachować niezależność. Nauka przyczynia się do zwiększenia świadomości i wiedzy na temat zdrowia, na temat korzystania z najnowszych osiągnięć ludzkości. Dzięki niej wzrasta pozytywna ocena jakości życia. Literatura przedmiotu zwraca uwagę, że zajęcia edukacyjne powinny wspierać osoby starsze w wyborze osiągalnych dla nich celów, czyli zakładające takie działania, które są możliwe przez nich do podjęcia. Z drugiej jednak strony cele powinny stanowić wyzwanie i uwzględniać posiadane przez osoby starsze zasoby. Prowadzący zajęcia edukacyjne powinni wspierać osoby starsze w wyborze metod działania, które pozwolą im jak najlepiej cele te realizować, tak aby wspierać poczucie kompetencji i satysfakcję z podejmowanych działań. Wreszcie, zajęcia te powinny być w taki sposób dobierane do indywidualnych możliwości uczestników, aby kompensować deficyty, które pojawiają się w innych sferach (Sienkiewicz-Wilowska, 2013, s. 35).

Jak podaje M. Knowles, warto zauważyć kilka prawidłowości. Otóż według niego dorośli:

- są podmiotem procesu, autonomicznymi i samostereownymi jednostkami – działają dobrowolnie, sami decydują, czego i jak chcą się uczyć – mogą uczestniczyć we współtworzeniu programu nauczania, doborze metod;
- wnoszą swoje doświadczenia do sytuacji uczenia się – mogą się nimi dzielić z innymi i w ten sposób się uczyć i inspirować wzajemnie;
- są zorientowani na cele – wiedzą, czego chcą, pomimo że nie zawsze to artykułują;
- są pragmatyczni – uczą się tego, co uznają za potrzebne i przydatne, i co też pomoże im w radzeniu sobie z rzeczywistością;
- poszukują możliwości rozwoju osobistego – potrzebują dostrzec bezpośrednie zastosowanie zdobytej wiedzy i umiejętności we własnym życiu;
- oczekują szacunku – chcą być traktowani jak partnerzy, a także doceniają możliwość wyrażania własnych opinii (za: Sikora, 2013, s. 45).

Seniorzy mogą korzystać z licznych ofert kształcenia, doskonalenia, zdobywania wiedzy z różnorodnych dziedzin. Najbardziej rozpowszechnione są obecnie tzw. Uniwersytety Trzeciego Wieku, które włączają osoby starsze do systemu kształcenia ustawicznego, poszerzają ich wiedzę, aktywizują intelektualnie, psychicznie, a także fizycznie słuchaczy. Obecnie jest ich w Polsce ok. 400 i wciąż powstają nowe. Placówki posługują się kilkoma nazwami: Uniwersytet Trzeciego Wieku, Akademia Złotego Wieku, Akademia Pełni Życia, Akademia Trzeciego Wieku, Akademia Sztuki Trzeciego Wieku oraz Uniwersytet Złotego Wieku, Uniwersytet Otwarty, Uniwersytet Każdego Wieku, Uniwersytet Otwarty Trzeciego Wieku. Część z nich jest zrzeszona w Międzynarodowej Federacji UTW (AIUTA), część posiada osobowość prawną (towarzystwa UTW), pozostałe funkcjonują przy podmiotach prowadzących (Szarota, 2009, s. 83). Funkcjonują one systematycznie w ramach poszczególnych zajęć i semestrów roku akademickiego albo też w postaci otwartej formuły spotkań. Celem działalności jest przede wszystkim szeroko pojęta edukacja seniorów. Poruszane zagadnienia związane są z profilaktyką gerontologiczną, upowszechnianiem wzorów aktywnej starości, z włączaniem słuchaczy w nurt życia społecznego, obywatelskiego. Popularyzowana jest nauka i technika, wzmacniana jest aktywność intelektualna, poznawcza i fizyczna. Seniorzy mogą korzystać z szerokiego wachlarza zajęć. Jak zauważa O. Czerniawska, do podstawowych form należy wykład połączony z dyskusją. Mogą to być wykłady monograficzne, cykliczne, interdyscyplinarne, a także kursowe, czyli wprowadzające w jakąś dziedzinę sztuki lub nauki (Czerniawska, 2009, s. 101). Z dziedziny nauk humanistycznych można poznawać kulturoznawstwo, wiedzę o literaturze, filmie, teatrze, muzyce, historię, tradycję lokalną. Uniwersytety oferują również naukę języków obcych, kursy obsługi komputera. Seniorzy uczą się poruszania w sieci, korzystania z poczty elektronicznej. Poszerzają wiedzę z dziedziny obowiązującego prawa, z medycyny, ekologii. Uczestniczą w akademickich wykładach, lektoratach, seminariach, konserwatoriach. Mogą rozwijać i poszerzać zakres swoich zainteresowań z różnorodnych zajęć. Korzystają z prelekcji lokalnych przedstawicieli elit intelektualnych i społecznych. Organizowane są wspólne wycieczki, wyjazdy, spotkania. W nurt formalnego kształcenia wpisują się kursy wiedzy i umiejętności praktycznych, jak np. kursy języków obcych. Podczas różnorodnych kursów osoby starsze są zapoznawane z zaawansowanymi nowoczesnymi technologiami spotykanymi w codziennym życiu. Komputerowe Akademie Trzeciego Wieku proponują kursy obsługi i użytkowania komputera. Akademia Umiejętności III Wieku proponuje warsztaty sztuki i rzemiosła, warsztaty przedsiębiorczości i kreatywności itp.

Warto dodać za Z. Szarotą, że placówkami normalizacji społecznej poprzez przeciwdziałanie poczuciu osamotnienia, społecznej izolacji i zbędności, a zarazem wspierającymi możliwości intelektualne i twórcze starszych osób są kluby seniora, które w Europie zaczęły powstawać po II wojnie światowej, a od lat 60. XX wieku obecne są w Polsce. Geneza tego ruchu związana jest z nasilającymi się zmianami demograficznymi starzejących się społeczeństw i wyphywającymi z tego faktu konsekwencjami kulturowymi, czyli koniecznością opracowania oferty wolnoczasowej dla coraz liczniejszej populacji ludzi w podeszłym wieku. Głównym celem działalności tych klubów jest organizowanie aktywności kulturalnej, fizycznej i społecznej, spędzania wolnego czasu, upowszechniania szeroko rozumianej wiedzy, kształtowania wartości i postaw prospołecznych, kulturalnych i moralnych (Szarota, 2009, s. 87).

Warto zaznaczyć, że podczas zajęć edukacyjnych dla osób starszych zachodzi tzw. zjawisko tutoringów rówieśniczego, czyli wzajemna wymiana zdobytych doświadczeń, wiedzy i umiejętności. „Zajęcia edukacyjne dodatkowo pozwalają na poszerzenie spektrum pełnionych ról społecznych. Wiązą się bowiem z powrotem do roli ucznia, a nierzadko, poprzez zjawisko tutoringów, także przyjęciem roli nauczyciela” (Sienkiewicz-Wilowska, 2013, s. 36). Sprzyja to zatem nie tylko rozwojowi konkretnych umiejętności, ale również własnemu rozwojowi.

Polityka społeczna państwa powinna mieć na celu utrzymanie jak najdłużej przez osoby starsze samodzielności i niezależności życiowej. Starość jako naturalna składowa życia coraz większej liczby osób powinna przebiegać w sposób jak najbardziej pomyślny. Leży to w interesie wszystkich grup danego społeczeństwa. Dlatego też obecnie dostrzegamy zainteresowanie starościami i jakością życia w tym okresie. Ważnym aspektem jest przygotowanie do tego okresu życia wiążące się z poznaniem, zdobyciem wiedzy, koniecznych umiejętności. Dlatego też niezastąpioną rolę ma tu do spełnienia edukacja.

J. Halicki przypomina, że „w połowie lat 80. S. Timmermann (1985) wyróżniła cztery typy edukacji służące zdobyciu samodzielności:

1. Zdobywanie wiedzy i umiejętności służących utrzymywaniu podstaw ekonomicznych.
2. Nabywanie praktycznych umiejętności, które potrzebne są do dalszego życia.
3. Nabywanie umiejętności działania na rzecz innych.
4. Nauka, której celem jest osiągnięcie pełni człowieczeństwa, czyli ogólny rozwój” (Halicki, 2009, s. 205).

W pierwszym przypadku chodzi o ludzi starszych, zainteresowanych uzupełnieniem swoich dochodów. Edukacja może im pomóc w skutecznym pokierowaniu swoim życiem, jak również w nabywaniu odpowiednich technik poszukiwania pracy. W grę wchodzi też uzyskanie nowych, pożądaných na rynku pracy umiejętności, udoskonalanie starych oraz wykorzystywanie nowych możliwości zarabiania pieniędzy. Drugi typ edukacji polega na tym, że wiele osób pragnie zdobyć umiejętności, które pozwolą na przezwyciężenie codziennych problemów związanych ze zdrowiem, z finansami czy odżywianiem. Potrzeby mogą zmieniać się wraz z wiekiem oraz zależeć od dochodów. Edukacja może dać podstawy, takie jak umiejętność czytania i pisanie czy też znajomość działań z zakresu prewencji zdrowotnej. Umożliwia zatem przejęcie inicjatywy w rozwiązywaniu własnych problemów, podejmowanie decyzji i dopasowywanie się do zmian życiowych. Natomiast, jak czytamy dalej, trzeci typ edukacji pozwala uwypuklić ważną rolę osób starszych jako tych, którzy uczą innych. Przygotowując ludzi starszych do udziału w życiu społecznym, edukacja daje ludziom starszym możliwość nabycia umiejętności, które mogą być użyteczne w pomaganiu innym, daje im też siły do pracy na rzecz społeczności. Jeśli chodzi o naukę indywidualną, to jest ona istotnym czynnikiem, który może osobie starszej przynieść wiele korzyści. Uwalnia od stereotypów w postrzeganiu samych siebie i otaczającej rzeczywistości (Halicki, 2009, s. 205).

J. Halicki przypomina również koncepcję H. McClusky'ego, z opracowaną przez niego teorią potrzeb. Zaproponował on bowiem koncepcję edukacji do starości ze zwróceniem uwagi na hierarchię potrzeb ludzi

starszych, w której na różnych płaszczyznach potrzeb wskazała na wzajemne stosunki między zewnętrznymi wymaganiami i osobistymi zasobami. Zaproponował też katalog zadań dla kształcenia w starości w celu zmniejszenia negatywnych relacji między wymaganiami a zasobami, czyli wymiar fizyczny, psychiczno-emocjonalny, poznawczy, posiadane sprawności oraz wiedzę. Uwzględnić także należy czynniki zewnętrzne zawierające status społeczny, wsparcie ze strony rodziny, siłę i wpływy (Halicki, 2009, s. 206).

Zgodnie z opisaną koncepcją wyróżnić można pięć rodzajów potrzeb związanych ze starzeniem się:

1. Potrzeby radzenia sobie zawierają minimalny poziom umiejętności pisania oraz samowystarczalność. Jeśli nie występuje nadwyżka siły (mocy), wyższe potrzeby są nieobecne.
2. Potrzeby wyrażania zakładają działania będące celem samym w sobie. Zazwyczaj każda osoba potrzebuje czasu na aktywność związaną z wyrażaniem samego siebie.
3. Potrzeby przyczyniania się do czegoś – to altruistyczne pragnienie służenia innym. Nadwyżka rezerwy wykorzystywana jest tu na działania niezwiązane z własnymi potrzebami (własnym „ja”) lub potrzebami radzenia sobie.
4. Potrzeby wpływania na coś to chęć opanowania umiejętności politycznych i dążenie do mądrości. W tym wypadku nadwyżka siły (mocy) i zasobów może prowadzić do udoskonalenia odnośnych umiejętności.
5. Potrzeba transcendencji to wyrastanie ponad związane z wiekiem ograniczenia, uczenie się zachowania równowagi między siłą (mocą) i obciążeniem (Halicki, 2009, s. 206).

Stworzona przez H. McClusky'ego hierarchia potrzeb dostarcza profesjonalnej wiedzy o potrzebach osób starszych, co umożliwi lepsze kierowanie praktyką edukacyjną. Umożliwia nam też, w połączeniu z koncepcją S. Timmermann, stworzenie narzędzia do oceny konkretnych programów z punktu widzenia ich wkładu w promocję aktywności społecznej wśród ludzi starszych” (Halicki, 2009, s. 207).

Nauka przez całe życie może przybierać różne formy w ramach edukacji formalnej, nieformalnej i nauki w codziennym życiu. Oczywiście udział osób starszych w edukacji formalnej oferowanej przez instytucje szkolne jest znikomy i spada wraz z wiekiem. Znacznie częściej biorą oni udział w edukacji nieformalnej, nabierają również wiedzy w życiu codziennym. Przy czym różne grupy wiekowe osób starszych mają różne potrzeby w kwestii własnej edukacji. Ci, którzy są jeszcze w tzw. sile wieku, sprawni intelektualnie i fizycznie, chętnie korzystają z nauki języków obcych, obsługiwanie nowych urządzeń, zapoznają się z nowinkami technologicznymi itp. Bardziej interesuje ich sposób zagospodarowania wolnego czasu, rozwoju zainteresowań. Starsi interesują się kwestiami kultury, polityki, ale także zachowaniem zdrowia, sprawności.

Wśród warunków oddziaływań edukacyjnych swoiste miejsce zajmują przyczyny marginalizacji seniorów (Kuchcińska, 2009, s. 176). Zjawisko to, zdaniem M. Kuchcińskiej, rozpowszechnia się w postaci wykluczeń oraz autowykluczeń seniorów z życia społecznego, z powodu sprzeciwu wobec odbierania seniorowi szansy na pełnię życia i z ambiwalencji wobec rezygnacji z tej szansy przez samego seniora, autorka wyraża jednak nadzieję, że edukacja może powstrzymać spychanie seniorów na margines. Twierdzi, że „żaden wiek nie stanowi w sferze poznawczej bariery dla wywoływania rozwojowych zmian w nabywaniu i w optymalnym

wykorzystywaniu możliwości uczestnictwa w życiu społecznym (jednostek i grup) oraz bariery dla przeciwstawiania się stagnacji czy regresowi tych możliwości” (Kuchcińska, 2009, s. 174). Rozważając przyczyny marginalizacji seniorów, podaje, że w dużej mierze zależą one od poznawczej adaptacji odmienności świata młodych i starszych. Olbrzymie oddziaływanie na tę sferę poznawczą ma właśnie edukacja. M. Kuchcińska prowadzi dalej rozważania nad scenariuszem pomysłnej edukacji przeciw zjawisku marginalizacji seniorów. Wyprowadzanie seniora z bezradności może odbywać się za pomocą sterowania, urabiania, kierowania lub wspomagania przez nauczyciela wychowawcę aktywności ucznia wychowanka. Pobudzanie tej aktywności może następować w intencji wprowadzania w nią rozwojowych zmian lub z nadzieją na powstrzymanie jej stagnacji czy regresu (Kuchcińska, 2009, s. 181). Biorąc zatem pod uwagę rodzaj podejmowanych czynności nauczyciela i przedmiot jego oddziaływań oraz treść aktywności ucznia, można je przedstawić następująco:

Tabela 1. Oddziaływanie edukacyjne

Rodzaj czynności nauczyciela		Aktywność ucznia sprowadzająca warunki osiągnięcia kompromisu w sprawie spychania/schodzenia na margines					
Sterowanie	wprowadzanie przez ucznia rozwojowych zmian, przeciwdziałanie stagnacji/regresowi	W jego	uwagi	Obecności		znaczenia	
		Gotowości uznania X	np. pozostawiania w polu uwagi blokad, ograniczeń, braków X, Y, W, Z	np. w zakresie pozyskiwania zasobów i korzystania z nich	np. w zakresie wydatkowania czasu i wysiłku na realizację celów wspólnych	np. upominania się o uprawnienia i optymalnego korzystania z nich	np. prawo do podejmowania określonych zadań na rzecz wspólną
		Umiejętności ujawniania Y					
		Zdolności współpracy W					
		Kompetencji reinterpretacji Z					

(Kuchcińska, 2009, s. 185)

Wedle przeprowadzonego toku rozumowania edukacja oznacza potencjał przeciwdziałania marginalizacji, bowiem możliwe jest:

- sformułowanie (działaniowych, wynikowych, finalnego) celów wywierania wpływu,
- określenie (przez „strony”/dla „stron”) zadań stojących przed uczniami,
- dookreślenie (wystarczających, koniecznych, sprzyjających) warunków osiągnięcia wyników końcowych w obrębie realizacji każdej kategorii celów,
- dostosowanie czynności nauczyciela do „nośników” zmian (Kuchcińska, 2009, s. 185).

O. Czerniawska podkreśla, że Uniwersytety Trzeciego Wieku stały się instytucjami wymagającymi od słuchaczy nowych kompetencji, uczenia się technologii, nadążania za nowoczesnością. Edukacja permanentna jest nie tylko przywilejem, ale stała się obowiązkiem, koniecznością. Ludzie starsi są obligowani do aktywności, określania swoich poglądów, wypowiedzania się w sprawach lokalnych, państwowych i światowych (Czerniawska, 2009, s. 106).

Warto też przypomnieć, że już A. Kamiński mówił o takich zasadniczych elementach wychowania do starości, jak: rozwój zainteresowań, hobby, aktywność społeczna. Postulował, by te działania rozpocząć we wczesnej dorosłości i kontynuować. Inni dodają, że wychowanie do starości powinno rozpocząć się już w dzieciństwie. „Wychowanie do starości jest bowiem uczeniem nabywania umiejętności życia aktywnego, świadomego, intencjonalnego, pozytywnego, wartościowego, tworzeniem i realizowaniem koncepcji własnego życia” (Majewska-Kafarnowska, 2009, s. 219).

Jakiegokolwiek zatem działania edukacyjne skierowane do odbiorców powinny uwzględniać ich podmiotowość, pragnienia i zainteresowania.

Literatura przedmiotu wymienia szereg potrzeb edukacyjnych u osób starszych, takich jak:

- wiedza i umiejętności techniczne (obsługa komputera, bankomatu, kont osobistych przez telefon, sprzętu muzycznego, telewizora, wideo);
- zdrowie (radzenie sobie z problemami zdrowotnymi, uzyskanie informacji, głównie od lekarzy);
- odpoczynek i rozrywka (rozwijanie nowych zainteresowań, ale również już istniejących);
- tematy związane z „życiem” (radzenie sobie ze sprawami finansowymi, spadkowymi, prawnymi) (Sikora, 2009, s. 44).

30 lat działalności UTW i AIUTA oznacza rozwój i akceptację nowej instytucji oświaty dorosłych nastawionej na zaspokajanie potrzeb osób tzw. późnej dorosłości, 60-, 70- i 80-lętich, to otwieranie drzwi wobec tych wszystkich, którzy uczenie się akceptują czy wybierają jako styl życia, formę aktywności twórczej ekspresji, poszukiwanie przyjaźni w grupie rówieśniczej (Sikora, 2009, s. 110).

Edukacja zatem do starości powinna iść dwiema drogami. Pierwsza z nich to ukazanie całemu społeczeństwu prawdziwych problemów ludzi starszych, pokazanie ich możliwości, praw, a równocześnie przełamanie stereotypów funkcjonujących w społeczeństwie. Druga droga to przygotowywanie ludzi młodych do starości (Hrapkiewicz, 2013, s. 120).

Projektowanie działań edukacyjnych dla osób starszych powinno uwzględniać różnorodne zmiany zachodzące w okresie późnej dorosłości, w tym zmiany w zakresie funkcjonowania społecznego, dotyczące przede wszystkim redukcji liczby okazji do nawiązywania kontaktów społecznych. Stwarzają je grupowe zajęcia edukacyjne, które poza zwiększaniem wiedzy i umiejętności, pełnią też funkcję aktywizacji społecznej (Sienkiewicz-Wilowska, 2013, s. 35).

Autorzy, którzy podejmują w swoich badaniach ww. zagadnienia, zgodnie twierdzą, że: działania edukacyjne wśród osób starszych są jednym z ważniejszych elementów poprawy jakości ich życia. Trzeba jednak powiedzieć otwarcie, że aktywność edukacyjna charakteryzuje tylko pewną niewielką część polskich seniorów,

najczęściej tych, którzy posiadają co najmniej średnie wykształcenie, czyli elitę. A zatem działamy w kierunku poprawy jakości życia tej części naszego społeczeństwa, której poziom życia, a więc i w pewnym sensie jej jakość, oceniana jest przez przeciętnego obserwatora i tak wyżej niż w przypadku olbrzymiej grupy ludzi starszych gorzej wykształconych (Halicki, 2009, s. 208-209).

Dzięki edukacji osób starszych stwarza się szansę do lepszego przeżywania tego okresu życia. Seniorzy, podejmując aktywność w dziedzinie kształcenia, aktywizują się, uspołecniają, otwierają na otaczający ich świat i tym samym na młodsze pokolenie. W ramach edukacji seniorów poznają oni różnorodne aspekty wiedzy dotyczącej zdrowia, problemów geriatrycznych, ale także uzupełniają lub przyswajają wiadomości z różnych dziedzin nauki i działalności człowieka. Należy przypomnieć, że uczenie się stanowi istotną formę rehabilitacji sprawności zarówno intelektualnej, jak i psychicznej czy rewalidacji społecznej.

Wiedza będąca rezultatem edukacji pomaga obalać mity i rozwiewać obawy, pozwala odkrywać prawdę i podnosi umiejętność zarządzania sobą i własnym życiem, organizuje czas wolny, ale i nadaje mu wartość. Znajomość procesów i mechanizmów starzenia sprzyja lepszemu przystosowaniu się do zmian, przygotowaniu do nich, sprzyja utrzymaniu zadowalającego stanu zdrowia, a tym samym poprawia adaptację do starości (Majewska-Kafarnowska, 2009, s. 221-222).

Zakończenie

Działania w zakresie edukacji na rzecz seniorów podejmowane są z różnych powodów. Z jednej strony są wyrazem troski o najstarsze pokolenie, z drugiej strony wynikają z ekspansywności podmiotów szerzących edukację. W poprzednich wiekach obejmowała ona bowiem najmłodsze pokolenia, a do możliwości oddziaływania na najstarszych odnoszono się w Polsce raczej sceptycznie. Wraz z rosnącą liczbą osób starszych, wynikającą ze zmian demograficznych, od końca XX wieku otwarto różnorodne możliwości korzystania z edukacji bez ograniczeń wiekowych. Partycypowanie w uczeniu przynosi korzyści zarówno seniorom, jak społeczeństwu jako oferentowi. Dla korzystających z niej osób starszych niesie szansę na lepsze życie, pełniejsze przeżywanie ostatniego okresu życia.

Wobec wielu przemian cywilizacyjnych dzięki edukacji osoby starsze mogą lepiej odnaleźć się w społeczeństwie, dłużej utrzymać samodzielność i niezależność. Należy podkreślić, że edukacja skierowana do seniorów minimalizuje marginalizację społeczną tej grupy, znosi dystans czy nawet przepaść pomiędzy pokoleniami. Widoczne jest, że podejmowane działania edukacyjne są bardzo różnorodne i zasługują na uznanie. Niewątpliwie świadczą o wzroście świadomości społecznej dotyczącej konieczności solidarności i spajania więzi międzypokoleniowej.

Bibliografia

- Bauman Z. (2008). *Płynny lęk*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
Czerniawska O. (2009). Uniwersytet Trzeciego Wieku, 30 lat. *Chowanna*, nr 2(33).
Halicki J. (2009). Edukacja w starości jako działanie poprawiające jakość życia seniorów. *Chowanna*, nr 2(33).

- Hrapkiewicz H. (2013). *Uniwersytety trzeciego wieku jako jedna z form kształcenia osób starszych*. W: *Edukacja osób starszych. Uwarunkowania. Trendy. Metody*. Warszawa: Wyd. „STOP”.
- Kamiński A. (1978). *Studia i szkice pedagogiczne*. Warszawa: PWN.
- Kuchcińska M. (2009). Edukacja przeciw marginalizacji seniorów. *Chowanna*, nr 2(33).
- Kwiatkowska H. (1997). *Edukacja nauczycieli. Konteksty – kategorie – praktyki*. Warszawa: Instytut Badań Edukacyjnych.
- Majewska-Kafarnowska A. (2009). *Edukacja (seniorów?) w procesie rewalidacji społecznej starzejącego się społeczeństwa*. *Chowanna*, nr 2.
- Pomykało W. (1997). *Encyklopedia pedagogiczna*. Warszawa: Wyd. Fundacja Innowacja.
- Sienkiewicz-Wilowska J.A. (2013). Społeczne aspekty bycia seniorem a rozwój osób w okresie późnej dorosłości. W: *Edukacja osób starszych. Uwarunkowania. Trendy. Metody*. Warszawa: Wyd. „STOP”.
- Sikora M. (2013). Potrzeby osób starszych w kontekście procesu uczenia się. W: *Edukacja osób starszych. Uwarunkowania. Trendy. Metody*. Warszawa: Wyd. „STOP”.
- Szarota Z. (2009). Seniorzy w przestrzeni kulturalno-edukacyjnej społeczeństwa wiedzy. *Chowanna*, nr 2(33).
- Szukalski P. (2008). Starzenie się ludności – wyzwania XXI wieku. W: P. Szukalski (red.), *To idzie starość – polityka społeczna a przygotowanie do starzenia się ludności*. Warszawa: Instytut Spraw Publicznych.
- Szymański M.J. (2002). *Kryzys i zmiana. Studia nad przemianami edukacyjnymi w Polsce w latach dziewięćdziesiątych*. Kraków: Wyd. AP.
- Szymański M.J. (2009). Edukacja we współczesnej debacie publicznej. *Debata Edukacyjna*, nr 2.
- Wiatrowski Z. (2005). *Podstawy pedagogiki pracy*. Bydgoszcz: Wyd. AB.

Summary

Senior at the center of educational activities

The article discusses issues constantly developed in modern society offers education for seniors, taking into account the educational process for continual. The implementation of educational activities which benefit the elderly here is an expression of both care functions of the state, taking into account an aging population, but also the natural desire of seniors themselves to active participation in a constantly changing society.

Key words: gerontology, accommodation, education, seniors, participation, universities of the third age